

УДК 343.137

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.53>**Наталя Турман,**

канд. юрид. наук,

асистент кафедри процесуального права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу інституту медіації в кримінальному процесі Польщі та України. Проаналізовано чинне законодавство, що регулює процедуру укладення угод у кримінальному провадженні України, зокрема угоди про примирення, а також законодавчі норми, які закріплюють положення про роль медіатора в процедурі медіації в кримінальному процесі Польщі та України. Сформульовано висновки й пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального процесуального законодавства в зазначеній сфері.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, угоди, угода про примирення, процедура примирення, медіація, медіатор.

Постановка проблеми. Медіація – це поняття, яке введено до норм українського законодавства вже декілька років, однак натеper існує низка невирішених питань організаційного та процесуального характеру застосування процедури медіації в кримінальному процесі України. На законодавчому рівні не закріплені процесуальний статус, права й обов'язки медіатора, не розроблені організаційні та матеріально-технічні заходи щодо забезпечення діяльності медіаторів. Беззаперечно, процедура становлення інституту медіації в Україні перебуває на початковому етапі становлення. Усе вищевикладене зумовлює необхідність формування правових норм, спрямованих на визначення правового статусу, прав та обов'язків медіатора, закріплення поведінки останнього під час здійснення процедури примирення, а також регулювання процедури проведення медіації.

Питання вдосконалення кримінального процесуального законодавства щодо забезпечення належної процедури укладення угоди про примирення, ролі медіації в кримінальному процесі, визначення процесуального статусу медіатора привертала увагу багатьох відомих дослідників: Ю.В. Бауліна, І.А. Войтюка, Р. Веннігера, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, В.В. Землянської, В.Т. Маляренка, В.Т. Нора, І.Д. Перлова, М.В. Руденка, В.Я. Тація, Д. Фолджера, І.Я. Фойницького, М. Філли та інших.

Усі ці дослідження створили наукове підґрунтя для подальшого розвитку й удосконалення інституту угод як складника медіації в кримінальному процесі України, а також для розроблення єдиного механізму реалізації відповідних норм на практиці.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу норм чинного законодавства й практичної сфери застосування інституту медіації в кримінальному процесі Польщі та України з метою виявлення складних і спірних питань, що виникають на практиці в процесі реалізації медіації під час здійснення кримінального провадження на підставі угод.

Виклад основного матеріалу. Польща – країна Європи, яка зовсім нещодавно перебувала в досить схожому з Україною правовому та політичному становищі, зокрема для неї в нещодавньому минулому так само, як і для України сьогодні, були наявні серйозні економічні, політичні, правові, соціальні проблеми. Тому врахування позитивних і негативних чинників, які виникали в цій країні під час проведення реформи правової системи, є необхідним і доречним для України, яка останні роки стала на шлях вступу до ЄС.

Як для українського кримінального процесуального права, так і для польського притаманний інститут угод, який може застосовуватися під час здійснення кримінальних проваджень. У Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) Польщі можна знайти положення, які присвячені як угоди про визнання винуватості, так й угоди про примирення.

У Польщі, як і в більшості країн Європи, медіація спочатку застосовувалась на практиці, а вже потім була закріплена на законодавчому рівні [1, с. 27].

Фактично однією з перших країн Східної Європи, де запроваджено відновне правосуддя в середині 90-х роках ХХ ст., була Польща.

Розвиток медіації в Польщі починається в 1994–1995 роках, коли Польський центр медіації разом із вісьма окружними судами за підтримки Міністерства юстиції Польщі організував експериментальну програму з медіації у справах з неповнолітніми правопорушниками [2, с. 64].

У 1995 році пенітенціарна асоціація «Патронат», зокрема її Група з упровадження медіації, ініціювала трирічний пілотний проект із медіації між потерпілими та правопорушниками для неповнолітніх злочинців. Після оцінювання результату проекту вона разом із Міністерством юстиції розробила пропозиції щодо інституціоналізації системи медіації в кримінальному судочинстві Польщі. Фактично у 2000 році Група з упровадження була перетворена на незалежну недержавну асоціацію – Польський центр медіації (ПЦМ). Формально медіація запроваджена в кримінальну систему Польщі в 1997 році. Протягом перших років медіація проводилася лише на стадії підготовчого судового провадження. У 1998 році лише 18 справ було скеровано на медіацію, але у 2000 році таких справ уже було 722 138 [3, с. 85–87].

У 2000 році Група з упровадження медіації подала пропозиції до Сенату (вищої палати польського парламенту) про внесення змін і доповнень до КПК Польщі й ці пропозиції частково були враховані. У 2003 році закон змінено на користь процесу медіації. Завдяки доповненню до КПК Польщі, медіація дозволена на кожній стадії розгляду кримінальної справи [3, с. 88–89].

КПК Польщі доповнено ст. 23-а «Процедура медіації», яка створила умови для подальшого розвитку процедури медіації в кримінальному процесі Польщі. На підставі цієї норми міністром юстиції Польщі 13 червня 2003 року підписано Розпорядження «Про порядок проведення процедури медіації у кримінальних справах», яким встановлено вимоги до організацій та осіб-медіаторів, порядок їх реєстрації й виключення з реєстру при окружних судах, засади здійснення медіаційного провадження [4, с. 140].

Згідно зі ст. 23-а КПК Польщі, суд або судовий референт під час судового розгляду, а прокурор чи інший орган, який здійснює це кримінальне провадження на стадії досудового розслідування, може з ініціативи чи за згодою підсудного та потерпілого направити справу до інституції чи уповноваженої особи з метою здійснення медіаційного провадження між підсудним (обвинуваченим) і потерпілим. Підсудному (обвинуваченому) та потерпілому роз'яснюються мета й засади медіаційного провадження.

Після того як справа направлена на медіацію, поліція, прокурор або суд видає відповідну постанову, вказуючи строк тривалості процедури примирення. Медіаційне провадження не може тривати довше ніж місяць, однак цей термін може бути подовженим на основі обґрунтованого клопотанням медіатора на час, необхідний для повного закінчення процедури медіації. Строк проведення медіації не включається в строк досудового розслідування.

Ця норма КПК Польщі, яка чітко встановлює строк проведення медіації, на нашу думку, має позитивне значення для належного та своєчасного проведення медіаційної процедури й може бути використана в нашій державі. У цьому випадку доречно закріпити, що строк проведення процедури медіації визначається сторонами в угоді про проведення процедури медіації. При цьому медіатор і сторони повинні вживати всіх можливих заходів, щоб зазначена процедура була припинена в термін не більше ніж протягом тридцяти днів із моменту отримання медіатором конкретного кримінального провадження.

У виняткових випадках у зв'язку зі складністю вирішення конфлікту, з метою отримання додаткової інформації або документів, які мають значення для врегулювання конфлікту, термін проведення процедури медіації може бути збільшений за домовленістю сторін і за згодою медіатора [5, с. 279].

Крім того, в цій угоді має бути визначена конкретна організація або окрема особа – медіатор, яка проводитиме медіацію.

З аналізу положень польського законодавства вбачається, що медіаційне провадження не може здійснювати суддя, прокурор, практикант прокуратури, а також кандидат на вищевказані посади, присяжний, судовий референт, помічник судді, помічник прокурора, а також службовець органу, уповноваженого провадити досудове розслідування.

Участь підсудного та потерпілого в медіаційному провадженні є добровільною. Згоду на участь у медіаційному провадженні приймає орган, який направляє справу до медіації, або медіатор після роз'яснення підсудному та потерпілому цілей і правил медіаційного провадження. Підсудному (обвинуваченому) та потерпілому також роз'яснюється право на здійснення відмови від медіації аж до моменту закінчення медіаційного провадження.

Під час надання медіаційних послуг медіатору надається доступ до матеріалів справи в обсязі, необхідному для здійснення медіаційного провадження.

Інституція чи уповноважена особа складає після здійснення медіаційного провадження рішення на основі його результатів. До рішення долучається угода, підписана підсудним, обвинуваченим і медіатором.

Медіаційне провадження здійснюється неупереджено та конфіденційно.

Передаючи провадження на процедуру медіації, компетентний орган або особа повинні надати інформацію щодо сторін кримінального конфлікту, опису діяння та його правової кваліфікації. Забороняється надавати інформацію, що становить державну таємницю або містить відомості приватного характеру. Не надається також інформація, що стала відома внаслідок здійснення процесуальних дій [6, с. 137]. Після вищезазначених підготовчих дій процедура медіації фактично починає реалізовуватись.

Варто зауважити, що надання медіаційних послуг у Польщі передбачено й після винесення рішення суду на стадії виконавчого провадження. Кримінально-виконавчий кодекс Польщі передбачає можливість здійснювати тюремними службами Польщі посередництва під час відбування покарання.

Здійснення процедури медіації в органах пенітенціарної системи під час відбування покарання, на нашу думку, має позитивне значення, тому впровадження аналогічної норми в законодавство України є цілком необхідним і виправданим.

Прямі наслідки медіації визначені лише для справ приватного обвинувачення (наклеп, образа, обмеження свободи тощо), а саме: в ч. 2 ст. 492 КПК Польщі передбачено обов'язкове закриття кримінального провадження в разі укладення угоди про примирення за результатами проведеної медіації [7].

Щодо інших категорій кримінальних проваджень, то результати медіації повинні враховуватися прокурором або судом. Так, відповідно КПК Польщі, доповнено ст. 162, у якій передбачено, що під час прийняття рішення щодо умовно-дострокового звільнення суд повинен брати до уваги результати медіації.

Що стосується України, то основною перешкодою на шляху законодавчого оформлення медіації в нашій державі є інформаційний вакуум навколо цього способу альтернативного вирішення спорів. Адже, попри наявність великої кількості публікацій, більшість джерел із цієї проблематики має загальний інформативний характер без необхідної конкретики, тому юридична громадськість має вельми туманне уявлення про сутність медіації, її процедуру та інструментарій, а найголовніше – про методіку застосування медіативних технологій [8, с. 187–188].

Актуальним залишається питання стосовно законодавчого закріплення статусу медіатора в нашій державі, чіткого визначення прав та обов'язків, процесуального й матеріального аспекту діяльності останнього. На нашу думку саме в Законі України «Про медіацію» необхідно чітко закріпити положення, хто може бути запрошений як медіатор у кримінальному провадженні, якими професійними навичками повинні володіти ці особи, визначити інші вимоги до цих осіб, закріпити права й обов'язки останніх, обставини, які виключають участь особи як медіатора в кримінальному провадженні, максимальну кількість медіаторів, які можуть бути залученні в процес для досягнення домовленостей стосовно укладення угод і низки інших процесуальних моментів, що стосуються ефективної участі медіатора в здійсненні кримінальних проваджень [9, с. 116–117].

Закон України «Про медіацію» повинен чітко визначити сферу застосування медіації в кримінальному провадженні й указати категорію кримінальних проваджень, у яких медіація може бути застосована.

Висновки

Необхідно пам'ятати, що кінцевим результатом здійснення процедури медіації є укладення угоди між сторонами, яка в подальшому затверджується судом і підлягає виконанню. Отже, укладення сторонами угоди вже певною мірою є свідченням того, що процес медіації розпочався. Укладення та виконання угоди між сторонами щодо вирішення конфлікту (спору) є метою медіації. Тому доречно на законодавчому рівні закріпити визначення поняття медіативної угоди. Медіативна угода – письмова угода, досягнута сторонами в результаті здійснення процедури медіації стосовно конфлікту (спору) або окремих розбіжностей щодо конфлікту (спору) [5, с. 277].

Список використаних джерел:

1. Розвиток медіації в Україні. Польсько-українська співпраця: зб. статей. Київ: Арт-Бюро, 2004. 228 с.
2. Мачужак Я.В. Медіація як ефективний засіб для перевиховання та попередження злочинності серед неповнолітніх. *Відновне правосуддя в Україні: щоквартальний бюлетень*. 2005. № 4. С. 63–65.
3. Землянська В.В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України: посібник. Київ: Видавець Захаренко В.О., 2008. 200 с.
4. Czarnecka-Dzialuk B. Victim-Offender Mediation with Juveniles in Poland. *Victim-*

Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An Overview and Comparison of 15 Countries. Dordrecht: Springer Netherlands, 2005. P. 137–156.

5. Турман Н.О. Медіація у кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 3. С. 276–280.

6. Землянська В.В. Вивчення досвіду Польщі в сфері медіації. *Право України*. 2004. № 3. С. 135–137.

7. Criminal Procedure Code of the Republic of Poland. URL: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

8. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Медіація: Перспективи впровадження в Україні. *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. 2012. № 11. С. 186–189.

9. Турман Н. Процесуальний статус та роль медіаторів при укладенні угод у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 113–117.

Стаття посвячена аналізу інститута медіації в уголовном процесі Польщі і України. Проаналізовано дійсуюче законодавство, регулююче процедуру закінчення угоди в уголовном виробстві України, в частині угоди про примирення, а також норми, закріплюючі положення про ролі медіатора в процедурі медіації в уголовном процесі Польщі і України. Сформульовані висновки і пропозиції, направлені на удосконалення уголовного процесуального законодавства в указаній сфері.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное производство, соглашение, соглашение о примирении, процедура примирения, медиация, медиатор.

The article is devoted to the institution of the criminal process mediation analysis of Poland and Ukraine. The current legislation regulates the procedure for conclusion of agreements in the criminal proceedings of Ukraine, in particular, the agreement on reconciliation, as well as legislative norms, which stipulate the provisions on the role of mediator in mediation procedure in the criminal proceedings of Poland and Ukraine, are analyzed. The conclusions and suggestions aimed at improving the criminal procedural legislation in the mentioned field are formulated.

Key words: criminal procedure, criminal proceedings, agreements, agreement on reconciliation, reconciliation procedure, mediation, mediator.